

Hjemfaldne himmelstormere

Rum, atmosfære og vejr i Kongens Fald

Johannes V. Jensens *Kongens Fald* (1900-1901) er både anerkendt og udskældt for sin heterogene stil, der i tidens løb har ført til såvel syntetiserende som dekonstruerende læsninger. I denne artikel undersøger jeg romanens sammenhængskraft ved at læse den ud fra dens produktion af rum og atmosfære. Romanens rum skaber umiddelbart forbindelse mellem et geocentrisk, et antropocentrisk og et egocentrisk niveau med faldets naturlov som det, der giver romanen et kausalitetsprincip. Faldloven er forbundet til romanens inddragelse af den kopernikanske vending, som konsoliderer Solen og ikke Jorden som centrum i verdensrummet. Degraderingen af Jorden tager forestillingen om menneskets centrale placering i universet med sig i faldet, og paradigmeskiftet medfører en gennemgribende tvivl om menneskets kontrol over sin omverden. I romanens rumlige fremstilling forekommer der divergerende verdenssyn, som bidrager til en epistemologisk konflikt, der manifesterer sig atmosfærisk og affektivt allerede fra romanens begyndelse.

Ved at fremhæve den rumlige betydningsdannelse i *Kongens Fald* positionerer jeg artiklen i forhold til tidligere forskningsbidrag, der ligeledes beskæftiger sig med romanens produktion af mening. I *Johannes V. Jensen* (1966) skriver Jørgen Elbek: "Men i *Kongens Fald* færdes helten i sin egen sjæls egne, landskabet er ikke jord under fødderne, men stemning" (s. 25). I min analyse placerer jeg ligeledes hovedpersonen Mikkel Thøgersens erfaringsdannelse centralt, men ved at inddrage affekt hævder jeg også, at den rumlige påvirkning er en gensidig udveksling mellem rumlige omgivelser og Mikkel. Her bidrager atmosfæreteori til at opløse en dikotomi mellem genstandsverden og menneske, da atmosfære opstår i mødet mellem de to og kan betragtes som formidler af relationen (Ingold, 77). Analysen af atmosfære forlænger Elbeks udsagn om, at de umiddelbare modsætninger til Mikkel ikke har selvstændig repræsentation, men udelukkende "er skildret ud fra [deres] værdi for Mikkel" (s. 24). Det gælder Axel, det gælder kvinderne og bønderne, og dertil lægger jeg lyset og idyllens aftegning, der ikke bundfælder sig til fast ontologi i den rumlige og mørke repræsentation af Mikkel.

Romanens modsætninger behandles også i Anders Thyrring Andersens artikel “Ulægeligt levende. Interferensen i Johannes V. Jensens *Kongens Fald*” (2002). Thyrring Andersen danner modsætninger mellem “flugt og fald [...] sjæl og legeme” (s. 24). Han forstår Mikkel Thøgersens spaltning og romanens formelle splittelse som symptomatiske for en modernitetserfaring, men foretager dernæst en syntetiserende analyse ved at tillægge romanens centrale orgelscene i kapitlet “Miserere” en transcenderende funktion: “Tonerne sammenbringer altså det sammenhængsløse, danner ud af det spaltede noget tredje og helt” (s. 41). I sin helhedstolkning tilgodeser Thyrring Andersen en læsestrategi, der viser væk fra spaltningen, mens jeg betragter scenen som et af flere eksempler på, at faldloven maner Mikkels vitalistiske opdrift i jorden.

Stefan Iversen er som jeg kritisk over for en syntetiserende analyse af *Kongens Fald*. I *Den uhyggelige fortælling* (2018) benytter han unaturlig narratologi til at vise, “at teksten rummer passager, der problematiserer opretholdelsen af et strengt fremstillingshierarki” (s. 252). Iversen fremdrager en stemmetvivil som en virkning af romanens ustabile udsigelsesinstans og dekonstruerer romanens sammenhængskraft ved at kaste lys over læserens narrativiseringsvanskeligheder (s. 289). Min analyse lægger sig i forlængelse heraf, men i stedet for at forbinde romanens tvivlsspørgsmål til romanens udsigelsesstruktur, knytter jeg den til en epistemologisk usikkerhed i romanen, der ikke alene er tematisk, men rumlig, og som viser sig, før den bliver fortalt.

Artiklen er struktureret i to dele. Til at begynde med skal det dreje sig om romanens produktion af rum, der sammenføjer det geocentriske fald med det antropocentriske og egocentriske fald. Dernæst fremdrager jeg romanens atmosfæriske betydningsdannelse gennem stemning og vejr. Mens det ikke er nyt at lade den litterære analyse tage udgangspunkt i rum, er det en forholdsvis ny disciplin at betragte atmosfære i det litterære prosaværk som andet og mere end stemningskulisse for et handlingsforløb. Her placerer jeg artiklens analysetilgang i forlængelse af de senere års fænomenologiske litteraturstudier af atmosfære og vejr, der er repræsenteret af Gernot Böhme og Tim Ingold, og som Dan Ringgaard har introduceret i dansk litteraturforskning.¹ Ud fra dette perspektiv på *Kongens Fald* viser jeg, at de rumlige omgivelser indtager vigtige funktioner i værkets produktion af mening, og at atmosfære og vejr er medier for romanens epistemologiske konflikt.

Rumlig triangulering

Kongens Fald er henlagt til begyndelsen af 1500-tallet. Inden for den historiske rammesætning forekommer der flere begivenheder, hvoraf Kopernikus’ astronomihistoriske studier og det stockholmske blodbad er blandt de vigtigste. Begge hændelser udfolder sig i litterære rum, der slår bro mellem en fænomenologisk omverden og Mikkels oplevelse af sine omgivelser. Samlet set tilrettelægges hovedpersonens erfaringsdannelse i tre typer af rum. Rummet for den astronomihistoriske erkendelse er et andet end rummet for romanens krigsscener, og rummet omkring Mikkel Thøgersens personlige bevidstgørelse udgør et tredje. I de rumlige kategoriers indbyrdes vekselvirkning opstår der en triangulering. De tre rum er som udgangspunkt forskelligartede, men de optræder i dynamisk udveksling med hinanden og konstituerer i fællesskab romanens konflikt. Jeg begynder med at placere romanens

astronomihistoriske erkendelse i det absolutte verdensrum for dernæst at påpege dens indflydelse i romanens øvrige rum.

Det absolutte verdensrum er naturvidenskabens empiriske rum og rummet for Kopernikus' og Galileis astronomiske opdagelser i renæssancen, der fører til en heliocentrisk forståelse af rummet. Verdensrummet knytter sig til den moderne fysik og et mekanisk verdenssyn, og det er herfra, *Kongens Fald* henter faldlovens epistemologi. Himmelmets orden forskydes til romanens handlingsplan gennem romanpersonernes bevægelsesmønstre. Allerede tidligt i kapitlet "København ved Nat" kredser mændene om den kommende konge og magthaver Prins Christiern II: "Alle Herrerne bevægede sig med Anstand om Prinsen, alle stod i galant Position med Fødderne" (s. 19). I videre forstand kredser Mikkel Thøgersens tanker om at komme i kongens tjeneste, så forestillingen om jordens centrale position i rummet forskydes til kongens centrale magtposition i Norden og hovedpersonens forhåbning om at komme med i kredsen.

Sidst i romanen omvendes magtforholdet i kapitlet "Carolus", så paradigmeskiftet i det absolutte rum forlænges til romanens handlingsplan. Mikkel opsøger videnskabsmanden Zacharias og bliver bekræftet i den astronomiske formodning, der fratager Jorden særstatus og bevirker det geocentriske, men også antropocentriske fald. Mikkel vender tilbage til kongen på slottet i Sønderborg, men han undlader at oplyse kongen om den nye, planetariske erkendelse. I stedet fremviser bevægelsesmønstret, hvordan magtforholdet mellem de to vendes rundt, så det ikke længere er Mikkel, der kredser om kongen, men kongen, der kredser om Mikkel: "Det var en stille Vinter. Kongen ældedes meget i den Tid han gik om Mikkel og saa ham falde sammen" (s. 230). I scenen fratages kongen sin centrale position, ligesom Jorden er blevet frataget sin. Det absolutte rums mekaniske verdenssyn ytrer sig desuden som en kronologisk tidslighed og et dødsvilkår, der i scenen er repræsenteret af Mikkels forestående død og kongens fremskredne alder.

Forskydningen af rummet til handlingsplanet i *Kongens Fald* er mere omfattende, end eksemplerne med kongen viser. Ved at behæfte det absolutte rum med en kronologisk tidslighed har jeg antydnet, at romanens rum er forbundet til tid. Sammenføjningen af de to kerneelementer bestemmer jeg ud fra Mikhail Bakhtins begreb om kronotop.² Kronotopen sammenføjer tid og rum og kan benyttes til at indfange historiens aflejring og betydning i romanen. I den rumlige triangulering forekommer der foruden det absolutte verdensrum også et relativt handlingsrum. I *Kongens Fald* er det handlingsrummet omkring Kong Christiern II, der tilfører romanen et plot. Regenter og historiske krige føres gennem flere kapitler i fremadskridende handlingsforløb, der leder til et krigsnederlag som udtryk for et antropocentrisk fald af kongens imperialistiske overmod og magtbegær.

Degenerationen udgør et yderligere handlingsspor i romanens kapitler, der manifesterer det antropocentriske fald. I lighed med krigenes ugeringer bliver de menneskelige skyggesider fremvist gennem kausale handlingsspor forbundet til menneskeslægters afvikling. Voldtægter og hævngeringer forener Mikkel Thøgersens slægt med Otte Iversens i en genealogi, der udmunder i det fælles, handicappede barnebarn Ide. Tilsvarende fører kongens magtudøvelse og voldtægt af en tjenestepige til misfosteret Carolus. Det menneskelige og kollektive fald markerer en rettesættelse af det antropo-

centriske verdensbillede og fratager mennesket magt og intentionalitet. Ikke alene det geocentriske, men også det antropocentriske fald forplanter sig til Mikkel Thøgersen.

Mikkels erkendelsesproces er affektivt anlagt og foregår i et fænomenologisk rum, der kan betegnes relationelt ud fra David Harveys terminologi (Harvey, 133). Det relationelle rum er i kausal udveksling med det absolutte rum og relative handlingsrum, men udmærker sig ved at fremvise Mikkels subjektive erfaring af den kropslige og mentale omverdensrelation.³ I det relationelle rum bliver Mikkels ego-centriske fald konstitueret allerede forud for fortællerkommentaren sidst i romanen: “han var begyndt med at tro, at hele Tilværelsen drejede sig om ham alene, og havde lidt efter lidt gjort den Jagttagelse, at det kun var tilsyneladende” (s. 217). Citatet formidler en epistemologisk usikkerhed i Mikkel Thøgersens fænomenologiske omverden, som den kopernikanske vendings paradigmeskifte medfører, og som fremkaldes affektivt i det relationelle rums sociale udvekslinger.

Det sociale vejr i *Kongens Fald*

Kausalitetsprincippet i det absolutte verdensrum og i det relative rum udpeger faldloven som årsag til handlingsgangen og kongens fald i romanen, mens en analyse af det relationelle rum koncentrerer sig om den mekaniske faldlovs indvirkning på Mikkel Thøgersen. Den kronologiske tidsorden i det absolutte verdensrum er behæftet med et dødsvilkår, som danner modvægt til romanens dødsforagtelige krigshandlinger, men som også sætter sig affektivt i Mikkel Thøgersen som dødsangst. Affekt er i modsætning til følelser udtryk for en før-refleksiv og uarticuleret reaktionsevne (Brennan, 5).⁴ Den kvalificeres af både rumlige og menneskelige fænomener og viser sig som en pludselig og kropslig reaktion (Massumi, 32). Inddragelsen af affekt i den rumlige analyse fører til en forståelse af Mikkel Thøgersens rumlige erkendelsesproces, der ikke alene forløber parallelt med romanens handlingsplan, men ofte foregriber romanens handling.

Forbindelsen mellem ydre og indre rum manifesterer sig gennem vejrtrækningen som medie for menneskets omverdensrelation (Böhme, 37).⁵ I centrale scener vidner Mikkels vejrtrækning om en affektiv omverdensrelation, der indledningsvis konstitueres i kapitlet “Mikkel”. Efter sin ankomst til Serritslev By slutter Mikkel sig til en gruppe tyske soldaters drikkelag i et lokale, hvor også Otte Iversen befinder sig. Mikkels sindsstemning er labil og veksler mellem utilpashed og løsslupenhed, og mens fortælleren knytter følelser til Mikkels misbehag ved situationen, når han eksempelvis “fornam en bitterlig Ensomhed” (s. 12), så forplanter den underliggende uro sig udelukkende til en impulsiv og før-refleksiv reaktion hos Mikkel selv.⁶ Han bliver afficeret af den kåde stemning og tager et sværd i hånden, hvorefter den krigssymbolske handling fører til en beskrivelse af affektens natur: “Hver gang den hvasse Od vendte imod ham, trak det ondt som en iskold Vind ned gennem hans Rygrad – det undrede ham, han var nu ellers ikke bange for Kniven” (s. 13). Scenen foregriber Mikkels senere krigsdeltagelse, men markerer også begyndelsen på Mikkels erkendelse af sin egen dødelighed.⁷

Mikkel bliver overrasket over sine uvilkårlige reaktioner og påvirkes igen affektivt, da de tyske soldater underholder med krigsberetninger: “Mikkel Thøger-

sen tav og krympede sig under dette Vejr af Aabenmundethed” (s. 13). Soldaternes udgydelser formidles i en vejrmæssig metaforik, der er mere end en retorisk figur i teksten, eftersom den går i kroppen på Mikkel: “Mikkel havde Møje med at faa sit Vejr, han strøg sig atter og atter over Ansigtet” (s. 13). Herefter følger endnu en barbarisk beretning, der gør “Luften i Stuen ligesom mere raa og frisk at aande” (s. 14). Samlet set udmærker atmosfæren i skænkestuen sig ved, at den sætter sig på Mikkels vejtrækning og fremviser hans menneskelige natur som stridslysten. De rumlige affekter får således funktion af agens, men de er ikke kun sociale fænomener. De er også meteorologiske, og igennem hele romanen opildnes Mikkel af vejret omkring sig.

Skyer og torden, lys og mørke

Den affektive funktion i indledningen af *Kongens Fald* viser, at rummene i romanen ikke alene kvalificeres af personer og handling, men også af vejret. I de følgende tre afsnit skal det handle om luftens labilitet, nedbørens flydende viskositet og isens faste form, da de tre understøtter den rumlige triangulering mellem det absolutte verdensrum, de relative handlingsrum og det relationelle rum omkring Mikkel og er betydningsproducerende fænomener. Først skal det handle om himlen og skyerne, der afficerer Mikkel Thøgersen. Her er kapitlet “Tordenvejret” en nøgle til at forstå vejrets funktion. I den første sætning vækkes Mikkel “ved en svær Rullen i Luften” (s. 65). Der er torden på vej, og skyerne har en kraft, der tynger og forplanter sig affektivt til Mikkel, som “snappede efter Luft” (s. 66). Uvejret afficerer de tilstedeværende, og mens faren Thøger søger i ly, drages Mikkel mod de umiddelbart skjulte kræfter: “Mikkel vendte sig mod Syd, og her saa han en høj, sløret Sky, der stod op mod Himlen som en Mur. Dens øverste Kant lyste, og den var i sær indre Bevægelse” (s. 67). Et lyn oplyser dernæst himlen, så der skabes plads til en rumlig udgydelse af Mikkels vision: “Toget drev ind under Stjærnerne... alle Lykens Ryttere, alle de umættelige Stormere, og de forsvandt som en Dug i det bundløse Rum” (Jensen, s. 68). Atmosfærens labile og omskiftelige natur får funktion af omslag i romanen, da lynet fremkalder Mikkels opdrift, men også foregriber hans senere neddrift.⁸ Neddriften fremvises i kapitlet “Miserere”, hvor visionens himmelstormere igen forekommer efter det stockholmske blodbad.

Efter de mange henrettelser på torvet i Stockholm fortætter kirkeklokkerne luften på akustisk vis som en varslende klagesang, der afficerer Mikkel.⁹ Byen beskrives som et infernalsk dødsrige forud for en genkomst af Mikkels vision i “Tordenvejret” og endnu et luftsyn: “Det var som kastede usynlige Væsner sig oppe i den ildgule Luft, store hvide Legemer styrtede sig med Lynkraft omkring oppe i Luften og raabte ned, sang, klagede og sang” (s. 128). Himmelstormerne forskydes i scenen til byens krøblinger som en markering af et fald fra ånd til krop. Mikkels opdrift punkteres yderligere, da krøblingerne overtager himmelstormernes klagesang og fortætter rummet med deres kropslige nærvær og febrile udgydelser.

Kapitlet “Miserere” veksler mellem Mikkels vitalistiske opdrift og faldlovens neddrift i en atmosfærisk magtudveksling, der skaber tvivl om Mikkels intentionaltitet: “Hvad er din Indbildnings Kraft, siden den ikke kan holde Verden oppe?” (s. 129). Tvivlsspørgsmålet understøttes af scenens labile atmosfære. Ligesom lyset

skaber atmosfæriske sprækker i mørket og giver visionen plads, således nærer også de harmoniske orgeltoner Mikkels forestillingskraft. Senere i kapitlet bevæger Mikkels sig mod kirkens orgeltoner, hvorefter musikken bliver akustisk bærebølge for en fornyet opdrift, der denne gang indsættes i en kristen epistemologi: “Mikkel ser alle de besværede Sjæle modtage Retfærdighed, de rejser sig, de faar Part i Himmerigs Orden” (s. 131). Den opadstræbende bevægelse forplanter sig ikke til det relationelle rum. Mikkels krop synker sammen på kirkegulvet i kapitlets sidste scene, ligesom han til sidst i romanen hjemfalder til loven og dør. I den rumlige triangulering markerer bevægelsesmønsteret, at faldlovens epistemologi sætter sig igennem og demonterer romanens øvrige epistemologier.

Den kristne refleksionsramme tilbyder ikke Mikkel nogen positiv forløsning fra faldlovens mekaniske verdenssyn. Visionen om himmelstormerne forløses til gengæld positivt under Axels dødsscene, hvor en lys atmosfære indfinder sig, og hvor Axel i dødsøjeblikket “fløj i oprejst Stilling i den lyse Nat og dalede ombord paa Lykkens Skib” (s. 160). Axels lyse figur skaber umiddelbart rum for en modsætning til Mikkels mørke repræsentation, men den paradisiske aftegning og idyl indtager ingen fast form i romanen.¹⁰ Divergensen mellem lys og mørke etableres i romanens genrekonstituerende træk som en vekselvirkning mellem idyl og skyggeside.

I *Kongens Fald* forekommer der idylliske beskrivelser, når Mikkel Thøgersen besøger sin hjemegn, der konnoterer “Udødelighedens Dal” (s. 61). Det himmerlandske barndomsland får i enkelte passager pastoral karakter: “Langt borte paa Graabølle Hedebjerge stod et Punkt mod den mildedybe Himmel, det var en Hyrde-dreng, der søgte ovenud nu mod Aften” (s. 159). Graabølle og Himmerland agerer stedsломme for hjemfølelse og positiv forløsning og er et kronotopisk modspil til romanens mørke atmosfære. Men idyllen bundfælder sig ikke i et fast og betydningsgivende landskab omkring hovedpersonen.¹¹ Alligevel er den en betingelse for at forstå mørket, da Mikkel ofte bevæger sig væk fra lyset og ind i mørket.

Romanen igennem søger Mikkel ind i Rakkerkulens tåge, kirkegårdens mørke og nattens atmosfære, der tilsammen skaber rum for hjemløshedens ontologi og en destruktion af forestillingen om det idylliske hjemsted. Mikkel afficeres af mørket, der ikke alene er et ydre fænomen, men emanerer fra ham selv: “Han saa med Forundring, at der var stor Forskel paa Skyggerne, et Par var en Grad lysere, og hans egen forekom ham mørkere end de andres. Han tænkte noget over det, blev et Øjeblik kold af Skræk, glemte det igen, kom tilbage til det” (s. 82). Scenen fremhæver romanens mørke atmosfære som et rum mellem omverden og subjekt, der kvalificeres af udgydelser og indgydelser, når Mikkel påvirkes af rummet omkring ham, men ligeledes overraskes af sin egen natur. Affekten fører til bevidsthed om hans egen position i verden, ligesom den fører til en forståelse af den verden, der gemmer sig bag romanens mørke vejr. I det følgende afsnit viser jeg, hvordan nedbør får funktion af synekdoke for faldlovens mekaniske verdenssyn, der maner menneskelig opdrift i jorden.

Faldlovens klima: Nedbør og is

Forud for Mikkels første vision om himmelstormerne i “Tordenvejret” har tordenvejret udløst angst og en indsnævring i hans vejrtrækning, så han “snappede efter

Luft” (s. 66). Tilsvarende forløser vejret Mikkels vision om himmelrytterne som en aspiration. Udover luften indtager også nedbør en afgørende funktion i den rumlige triangulering, idet regn bringer det mekaniske og det vitalistiske verdenssyn i udveksling. Det sker blandt andet i kapitlet “Axel rider frem”, hvor Axel og Mikkel bevtinger vejrets atmosfæriske modstand på hesteryg. På vej til Jylland fortæller Axel om vinterens krig i Sverige. Det regner og blæser, og vejret forplanter sig til Mikkel som nedtrykt sindsstemning. Men regnskyerne skiftevis åbner og lukker sig og giver plads til, at aprilsolen kortvarigt bryder igennem. Det skaber atmosfæriske huller for vitalistisk opdrift, der forløses kropsligt med de to ryttere, der sætter i galop: “Den sprøjtende Vej stod i et Regnpisk, Hestene galoperede rygende, Dampen reves fra Haarlaget som Røg fra en Hedebrand i Storm” (s. 92). Med støtte fra hestenes vitale styrke er Axel og Mikkel stærkere end rummets atmosfæriske modstand. Det antyder en positiv forløsning af Mikkels vision om himmelstormerne. Men scenen modsiges af faldloven ved senere i romanen at indfælde tid, aldring og svækkelse som et kropsligt og mekanisk vilkår.

I kapitlet “Carolus” er Mikkel blevet gammel, og den atmosfæriske modstand er nu stærkere end hans kropslige og mentale tilstand: “Da Mikkel havde rejst et par Dage, slog det ind med Regn og Storm, Bladene suste i de gule Skove, han kunde ikke taale Vejret og lagde sig syg ind paa en Kro” (s. 215). Tabet af målrettet drivkraft understreges yderligere, da Mikkel vender tilbage til kongen på slottet i Sønderborg efter at være nået til vished om paradigmeskiftet i det absolutte verdensrum. Mikkels opgivelse formidles som et fald, der igen bekræftes af vejret: “Det regnede” (s. 228). Nedbøren er stedfortræder for faldets mekaniske naturlov; den bekræfter menneskets ontologiske status og maner den ungdommelige opdrift i jorden. På tilsvarende vis er blodet medie for ungdommens livskraft, og herfra vender jeg igen tilbage til det stockholmske blodbad i kapitlet “Miserere” for at vise, hvordan den epistemologiske konflikt produceres ikke alene rumligt, men også vejrmæssigt.

I “Miserere” varsler et gråt skydække i Stockholm forud for blodbadet et omslag i kapitlets handlingsrum. Dis fortætter sig til nedbør, hvorefter det til sidst “styrtregnede udenfor” (s. 123). Regnvandet blander sig med blodet fra de bestialske henrettelser, og i efterdønningerne af blodbadet har nedbøren samlet sig til en “Vask af Blod og Natteregn” (s. 127). Regn og blod strømmer videre ud i byens rendesten som betydningsproducerende elementer i det kronotopiske handlingsrum.¹² Ligesom regnen er synekdoke for faldloven, således er blodet synekdoke for romanens vitalistiske epistemologi. Blodet forbindes til en livskraft, der tilhører de unge himmerlændinge, som gør tjeneste hos kongen, og som kropsliggør en styrke, der aftager med alderen. En af romanens mange anatomiske undersøgelser bekræfter opfattelsen: “Vædsken var ikke sen til at styrte ud i det fri. De gamle Soldater, der blev prikket Hul paa, forblødte ikke saa meget hastigt endda; men de unge frodige Fyre slog Blodet fra sig næsten i et eneste Plask” (s. 84). Den vitalistiske epistemologi er forbundet til den mandlige ungdoms kropslige styrke og til tankeevnens opdrift og naturbeherskelse, som faldloven ligeledes rammer.

Under videnskabsmanden Zacharias og misfosteret Carolus’ henrettelser i slutningen af *Kongens Fald* manifesterer blodet det antropocentriske fald som en de-

montering af romanens vitalistiske afprøvning. I kapitlet rammer dødsforagten og forsøget på at kontrollere naturen gennem evolutionære eksperimenter mennesket selv (Thomsen, 49). Den menneskelige trang til at sætte sig over faldloven slukkes af ilden, der repræsenterer solens magtposition: “Aarerne havde aabnet sig, og det sorte Blod krøb ud som Orme, der væltede sig i Ilden” (Jensen, 227). Ungdommens livskraft fortættet i blodet forløser sammen med Carolus’ skæbne en moralsk indsigt. I scenen er Carolus’ hoved stedfortræder for menneskets herskertrang og den antropocentriske indstilling, der sætter mennesket i universets centrum. Tilsvarende er ilden stedfortræder for solen, der i henrettelsesscenen får menneskets tankeevne til at implodere. Ildens opløsning degraderer mennesket og udleverer det til naturens faldlov og døden. Dødsvilkåret i romanen har vinterens kulde som medie og isens faste form som materialiseret vidnesbyrd.

I modsætning til romanens atmosfæriske og labile elementer er is det nærmeste, *Kongens Fald* kommer på en fast ontologi. Is forbindes til vinterens landskab og en dødsbevidsthed, der antydes hos Mikkel i indledningens affektscene, da han tager sværdet i hånden, og det var som “trak [...] en iskold Vind ned gennem hans Rygrad” (s. 13). Affektens isnende beskrivelse forekommer i flere scener og anticiperer romanens konstituering af dødsforagt som modsætning til faldlovens dødsvilkår. Konflikten materialiseres i en udveksling mellem blodet som medie for livskraften og vinterens vejr som medie for døden. Ikke alene soldater, men også heste indgår i undersøgelser af, hvor livskraften er lokaliseret. Den første hesteslagtning foregår i et vinterlandskab på “den ihjelfrosne Eng” (s. 36). I scenen tømmes først den kolde jord for livskraft, mens hestens anatomi siden skaber associationer til et frodigt modbillede af universel karakter. Vekselvirkningen mellem faldlovens dødsvilkår og en vitalistisk dødsforagt er gennemgående, men døden er grundlæggende konstant.

I kapitlet “Døden” personificeres døden som en rytter i et mytisk vinterlandskab. Kapitlet er fyldt med dødssymboler, og det forbinder faldloven til vinteren gennem en lighedsrelation mellem det frosne landskab og den tilsvarende fastfrysning af den døde mand, som “tier omsider og ligger stille” (s. 79). Det svenske krigslandskab er ligeledes dødens islandskab, “udpint af Frosten” (s. 91), ligesom kongen efter Mikkels død bemærker “Mikkels stivnede Ansigt” (s. 236). Isens og dødens faste form maner den sidste tvivl om opdrift og menneskelig intentionalitet i jorden. *Kongens Fald* ender i vinterens klima og faldlovens epistemologi, mens det er anderledes i andre af Johannes V. Jensens litterære værker, der ligeledes benytter rum, atmosfære og vejr som betydningsbærende elementer. Dermed er jeg fremme ved en afsluttende perspektivering.

Rum, atmosfære og vejr som epistemologi i *Kongens Fald*

Vender jeg nu tilbage til den indledende placering af artiklen i forhold til tidligere forskningsbidrag, så fremhæver analysen af rum, atmosfære og vejr, at den heterogene form i *Kongens Fald* er udtryk for en epistemologisk konflikt i romanen. Der finder ingen syntese mellem faldlovens mekaniske verdenssyn og Mikkels vitalistiske indstilling sted, når døden og vinteren maner livskraftens opdrift i jorden.

Dødsvilkåret transcenderes ikke til en meningsfuld dødsoplevelse, men forplanter sig til det relative handlingsrum som en irttesættelse af menneskets forsøg på at sætte sig over naturens faldlov.

Den rumlige triangulering af det geocentriske, antropocentriske og egocentriske fald i *Kongens Fald* er ligeledes en atmosfærisk triangulering. Det absolutte verdensrums epistemologi ytrer sig i det relative handlingsrum som nedbør og frostvejr og i det relationelle rum som affekt og dødsangst. Det mekaniske verdenssyn grundfæstes af vinterens islandskab, mens vejrets labile natur skaber plads til romanens øvrige epistemologier. Disse bundfælder sig imidlertid ikke til nogen fast ontologi, og forekommer der således en syntesedannelse i *Kongens Fald*, er det med døden som negativ enhed. Anderledes ser det ud i andre af Johannes V. Jensens værker, hvor foråret ofte forankrer en cyklisk kronotop og vitalistisk forhåbning.

Rum, atmosfære og vejr åbner for at sammenligne *Kongens Fald* med Johannes V. Jensens øvrige værker, hvor mørke og lys, negativitet og positivitet ligeledes brydes, og hvor døden ikke nødvendigvis er en modsætning til livet, men også en del af en større livssammenhæng (Dam, 226). De tidlige *Himmerlandshistorier* har i lighed med *Kongens Fald* mørket som fænomenologisk erkendelsesform for et dødsvilkår, der modsætter sig menneskelig intentionalitet (Sørensen, 158). I andre *Himmerlandshistorier* forløses positivitet i mytens konstituering af rum og opdrift. I "Wombwell" (1904) åbner en fænomenologisk lyssprække for Einars verdenssyn, og i "Jørgine" (1933) transcenderer forårets lyse og genkommende atmosfære den kronologiske tid til fordel for dybdeerindring og slægtsskab på tværs af generationer. I Johannes V. Jensens lyrik er vejret ligeledes en vigtig aktør, som i digtet "Paa Memphis Station" (1906), hvor regnen forplanter en rastløshed til det lyriske jeg. En læsning ud fra nyere atmosfæreteori af ikke kun *Kongens Fald*, men også forfatterens øvrige værker fremhæver Johannes V. Jensen som eksemplarisk vejrmager i dansk litteraturhistorie.

Noter

- 1 Dan Ringgaard 2014 og 2017: "At læse vejret" og "Vejret i "Mogens"". Frits Andersen tilskriver vejret en central rolle i sine forskningsartikler om Johannes V. Jensens værker: "Er sammenhængen mellem meteorologi og sjæleliv forbigået af kritikken, er den ikke desto mindre kernen i Johannes V. Jensens forfatterskab" (Andersen, 62). En læsning af *Kongens Fald* på baggrund af nyere atmosfæreteori fremhæver vejrets betydning og Jensens litteraturhistoriske originalitet.
- 2 Handlingen etableres således ud fra et kausalitetsprincip om årsag og virkning (Bakhtin, 167-168).
- 3 Den rumlige triangulering genlyder af Henri Lefebvres triadiske struktur for produktion af rum med materielle, symbolske og imaginære kendetegn (Lefebvre). De danske begreber er hentet fra Meiner og Tygstrup, s. 46.
- 4 Som supplement til den rumlige triangulering taler Hermann Schmitz' nye fænomenologi med i min forståelse af det relationelle rum som et atmosfærisk mellemrum, der ikke alene viser forholdet mellem genstandsverden og subjekt, men som er selve forholdet. Den dynamiske og affektive udveksling mellem de to lukker spaltningen mellem subjekt og objekt (Schmitz, 62).

- 5 Ingold påpeger tilsvarende, at intet kan finde sted, uden at der er luft at indånde (s. 77). På dansk er vi sprogligt hjulpet til at forstå 'vejrtrækningens' og 'åndedrættets' både biologiske og åndelige funktion, da begge ord udtrykker den atmosfæriske forbindelse mellem rum og menneske.
- 6 Affekten er gennemgående i romanen, og dens før-refleksive natur forstærkes af de talrige mellemfaser og overgangstilstande mellem dag og nat og mellem drøm og virkelighed.
- 7 I den nye fænomenologi forekommer der en tredelt udvikling, som forløber fra affekt over følsom indlevelse til bevidstgørelse (Schmitz, 47).
- 8 Vejrets omslag i scenen bekræfter Dan Ringgaards opfattelse af vejr og katastrofe som komplementære fænomener (Ringgaard 2014, 40).
- 9 Ligesom vejret er også akustik og lyd rumgenererende fænomener, der indsnævrer eller udvider rummet og opløser grænsen mellem det lydproducerende objekt og det sansende subjekt (Böhme, 164).
- 10 På samme vis opløses også Danmark som fast pejlemærke i kongens verdensbillede, da en fædelandskærlig indstilling etableres i *Kongens Fald*: "Det er i al Evighed sandt, at Danmark ligger mellem de to blaa Have, grønt om Sommeren, rustent om Høsten og hvidt under Vinterhimlen. De danske Strande viser sig vidunderligt vinkende" (s. 164). Vinteren tømmer dernæst landskabet for mening og skaber tvivl om det imperialistiske projekt hos kongen selv: "Men Kongens Tro svandt, da han fik Jylland at se igen. Der var ingen Lys på Stranden [...] Landet derinde laa med spredte Rester af Tøsne, Krager og Alliker fløj skrigende op fra de nøgne Træer. Paa Slottet var alt slukt, Natten laa tung og klam overallt" (s. 166). Kongens labile tanker er et produkt af årstidernes forandring af landskabet.
- 11 Landskaberne byder sig ikke til som fast ontologi i *Kongens Fald*, og i kapitlet "Miserere" kommer en destruktiv holdning til udtryk: "Fra den fjendtlige Jord stiger en Lyd af det der foregaar, et Sus af alt, hvad Tiden ødelægger" (s. 130). En yderligere inddragelse af romanens landskaber kunne med fordel supplere denne artikels analyse af rum og atmosfære og udvide indsigterne i økokritisk retning.
- 12 Tilsvarende forandrer også hvidt snefald byrummet, da den kort efter henrettelserne dækker blodsporene som markering af hurtig forglemelse: "Stockholm festede under den skjulende Sne" (s. 136).

Litteratur

Andersen, Anders Thyrring (2002): "Ulægeligt levende. Interferensen i Johannes V. Jensens *Kongens Fald*", i *Spring* 19, s. 24-46.

Andersen, Frits (2002): "Johannes V. Jensen", i Anne-Marie Mai m.fl. (red.): *Danske digtere i det 20. århundrede. Bind 1. Fra Henrik Pontoppidan til Karen Blixen*, København: Gads Forlag.

Bakhtin, Mikhail M. (2006): *Rum, tid og historie – kronotopens former i europæisk litteratur*, Aarhus: Kulturklassiker Klim.

Böhme, Gernot (2019): *Leib. Die Natur, die wir selbst sind*, Berlin: Suhrkamp Verlag.

Brennan, Teresa (2004): *The Transmission of Affect*, London: Ithaca.

Dam, Anders Ehlers (2010): *Den vitalistiske strømning i dansk litteratur omkring år 1900*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Elbek, Jørgen (1966): *Johannes V. Jensen*, København: Gyldendal.

Harvey, David (2009): *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*, New York: Columbia University Press.

- Ingold, Tim (2015): *The Life of Lines*, London: Routledge.
- Iversen, Stefan (2018): *Den uhyggelige fortælling. Unaturlig narratologi og Johannes V. Jensens tidlige forfatterskab*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, Johannes V. (2000): *Kongens Fald*, København: Gyldendal.
- Lefebvre, Henri (1974): *La Production de l'espace*, Paris: Éditions Anthropos.
- Meiner, Carsten og Frederik Tygstrup (2017): "Fra normativ til historisk topos-forskning", i *K&K* 123, s. 37-54.
- Massumi, Brian (2002): *Parables for The Virtual. Movement, Affect, Sensation*, London: Duke University Press.
- Ringgaard, Dan (2014): "At læse vejret", i *Kritik* 211, s. 36-51.
- Ringgaard, Dan (2017): "Vejret i 'Mogens'", i *Passage* 77, s. 23-34.